

Л. І. Клочко, О. В. Ігнатенко
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

Одним із найважливіших завдань вищої школи є підготовка випускників до ефективного мовленнєвого спілкування: готовності до розуміння мовлення інших, здатності до власної мовленнєвої творчості, що відповідає компетентності мовної особистості. Мовна особистість – це та ідея, яка охоплює всі аспекти навчання мови, і водночас руйнує кордони між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою. Формування мовної особистості студента-філолога є важливим завданням, що вирішується у процесі оволодіння лінгвістичною освітою. У статті розглядається сутність головного поняття «мовна особистість», складові цієї особистості й засоби її формування.

Ключові слова: мовна особистість, тезаурус, мовна свідомість, самосвідомість, комунікативна компетентність, мовна компетенція, мовленнєва компетенція.

Постановка проблеми. У сучасному багатомовному суспільстві виникає потреба у формуванні полілінгвальної особистості. Ця проблема стала особливо актуальною після розпаду Радянського Союзу, коли громадяни почали вільно пересуватися Європою та іншими континентами. Уміння спілкуватися в різних ситуаціях із дотриманням установлених норм є однією з найголовніших соціальних вимог, що ставляться до юнацтва. Ефективність мовленнєвого спілкування багато в чому залежить від вікових, індивідуальних особливостей людини, яка вступає в контакт з іншими, особистості, яка володіє комунікативною компетентністю.

Аналіз актуальних досліджень. Особистість узагалі – це стиль життя конкретної особи або характерний спосіб реагування на проблеми сьогодення. Мовна особистість – це, насамперед, інтелект, що найінтенсивніше проявляється в мові й досліджується через мову.

У дослідженнях російських учених С. Сомашевої, Т. Холявіної та Ж. Азирбаєвої прослідковується вплив мовних дисциплін на розвиток полілінгвальної особистості й будується її сучасна модель [12, 129].

Ще Бодуен де Куртене розглядав мовну особистість у психолінгвістичному аспекті. Його цікавила мовна особистість як така, що вміщує соціально-мовні форми й норми колективу, як фокус схрещення різних соціально-мовних категорій [2, 9]. Сучасна психолінгвістика, рухаючись

цим шляхом, зосередилася на вивченні мовленнєвої діяльності у вузькому розумінні, тобто механізмів народження та сприйняття мовлення, тому торкається проблем мовної особистості, коли виходить у суміжні області, наприклад, розглядає закономірності взаємозв'язку мови й мислення.

Лінгводидактичний аспект поняття «мовна особистість» – один із найдавніших. У Ф.І.Буслаєва будуються уявлення про єдність мови з особистістю учня [4, 7]. В сучасній лінгводидактиці мовна особистість подається як багатошаровий та багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовностей до здійснення мовленнєвих вчинків різного ступеня складності, вчинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (мається на увазі говоріння, аудіювання, письмо, читання), а з іншого – за рівнями мови, тобто фонетика, граматики, лексики [1, 54]. Суттєвий внесок у формування сучасних уявлень про мовну особистість зробив академік В.В.Виноградов, який пішов іншим шляхом, тобто не психолінгвістичним і не лінгводидактичним: маючи на меті дослідження мови художньої літератури в усій її різноманітності, він убачає відповідний момент у вивченні цього цілого – в індивідуальній мовленнєвій структурі. Він говорить про сферу творчого розкриття мовної особистості [5, 62].

Мета статті. Мовна особистість складається з трьох феноменів: тезаурус, мовна свідомість і самосвідомість, комунікативна компетентність. Складовими мовної особистості є також постійний інтелектуальний розвиток, розвиток психічних процесів: пам'яті – зорової та слухової; мислення – абстрактного (понятійного) й образного (художнього); спостереження, уяви – репродуктивної (відтворювальної) та творчої; духовне багатство особистості й акумулювання мовних традицій (здатність берегти й розвивати мовні традиції народу). Мета цієї статті – дослідити складові мовної особистості та засоби її формування.

Виклад основного матеріалу. У багатьох людей немає чіткого уявлення про зміст понять «компетенція» та «компетентність». Звернемо увагу на те, що суттєво відрізняє два поняття: компетенція окреслює коло питань, у яких людина розбирається, а компетентність показує ступінь володіння цими питаннями.

Найбільш поширена в наукових колах характеристика комунікативної компетентності відбувається через аналіз компетенцій, що входять до її складу.

Мовна компетенція (обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями), тобто знання мови (лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні); володіння мовними вміннями й навичками).

Знання лише мовного матеріалу не забезпечує формування мовленнєвих умінь, учні мають здобути відповідні мовні знання, і в них необхідно сформулювати конкретні мовленнєві навички для створення та розпізнавання інформації.

У лінгвістиці й лінгводидактиці немає єдиного визначення мовної та лінгвістичної компетенції: іноді вони використовуються як синоніми, а іноді ці поняття розмежовують: щоб володіти мовою, треба, з одного боку, засвоїти одиниці мови й правила їх побудови, з іншого – знати все про мову та її систему.

У деяких дослідженнях мовну компетенцію розуміють як здатність людини будувати граматично правильні висловлювання (див., напр., Р. Белл). Але недостатньо знати лише правила граматики. На думку Л. Л. Славової, граMATика – основний, але не єдиний критерій мовної компетенції, граматичний аспект повинен бути доповнений іншими показниками мовленнєвого розвитку особистості, що відображають кількісний склад словника (активного й пасивного), якісний запас його лексичного та фразеологічного компонентів, розмаїття граматичних конструкцій і стилістичних ресурсів для використання в процесі спілкування [11, 1].

Мовленнєва компетенція (уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування), тобто володіння мовленнєвими вміннями й навичками, що ґрунтуються на чотирьох видах компетенцій: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Ми зазначимо, що компетенція в говорінні включає компетенцію в діалогічному та монологічному мовленні; лексична компетенція включає лексичні знання й мовленнєві лексичні навички; граматична – граматичні знання і мовленнєві граматичні навички; фонологічна – фонетичні знання та мовленнєві слухо-вимовні навички.

Мовленнєвий компонент комунікативної компетенції відтворює мовну систему в дії й передбачає вміння використовувати мовні засоби, знання закономірностей їх функціонування для побудови висловлень, які виражають найпростіші почуття і навіть передають нюанси інтелектуальної інформації. Знання системи набуваються швидше, ніж знання норми. Володіти знаннями норми означає мати більш високий рівень мовленнєвої культури, тому що знання норми включають не тільки знання про те, що можна передати мовними засобами, а й закономірності реалізації знань у процесі спілкування.

Предметна компетенція (стосується вмінь відтворювати у свідомості картину світу – предмети, явища та взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою).

Прагматична компетенція, що виявляється в здатності до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення, врахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення (опису, роздуму, розповіді).

Прагматичний компонент комунікативної компетенції виявляється в оволодінні комунікантами певним соціокультурним досвідом, законами спілкування, принципами та правилами комунікативної взаємодії, стратегіями й тактиками ведення розмови, гнучкою системою комунікативних актів.

Дискурсивна компетенція являє собою, на думку багатьох (див., наприклад, Н. Boyer, М. Butzbach-Rivera, М. Canale, М. Swain, S. Moirand, Y. Simard та ін.), «знання різних типів дискурсів і правил їх будування, а також уміння їх створювати та розуміти з урахуванням ситуації спілкування» [7, 99]. З цього визначення виходить, що дискурсивна компетенція має на увазі володіння набором певних дискурсів. Дискурс розглядається як зразок реалізації певних комунікативних намірів у контексті конкретної комунікативної ситуації і по відношенню до певного партнера, представника іншої культури, виражений доречними в даній ситуації мовними й немовними засобами [6, 9].

Соціокультурна та соціолінгвістична компетенції, що включають знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні й соціолінгвістичні реалії. Інакше кажучи, це – сформованість в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й носій мови, і досягти в такий спосіб повноцінної комунікації.

Стратегічна компетенція, що передбачає вміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань; розвиток здатності учнів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати і розуміти інших, планувати навчальний процес, уміння адекватної оцінки та самооцінки.

Важливою складовою мовної особистості є тезаурус. Поняття «тезаурус» є предметом дослідження багатьох наук – лінгвістики, педагогіки, лінгвокультурології, психолінгвістики. У найбільш загальному визначенні поняття «тезаурус» – це словник із семантичними зв'язками між словниковими одиницями. Інакше кажучи, тезаурус – це загальний словниковий запас людини, що активно використовується нею в певній галузі її професійної діяльності [3, 1186]. Тезаурус можна розглядати як універсальну модель термінологічної системи, а тому – як формальну систему знань, що міститься в мові конкретної наукової галузі.

Культурний тезаурус майбутнього вчителя – це світ його культурних цінностей, це його «життєва скарбниця», запас корисної інформації, яка постійно поповнюється та служить інформаційною базою подальшої педагогічної діяльності вчителя. Важливу роль у розвитку й формуванні культурного тезаурусу майбутніх учителів відіграє мова. Мова є складовою частиною культури, яку молода людина успадковує від своїх пращурів; основним інструментом, завдяки якому молода людина засвоює культуру; найважливішим з усіх явищ культурного порядку, бо якщо молода людина хоче зрозуміти сутність культури – літературу, мистецтво, релігію, науку, то вона повинна розглядати ці явища як певні коди, що формуються подібно до мови [10, 62]. Культура майбутнього вчителя розвивається в «мовній оболонці», і мова є найважливішим засобом формування та існування знань студента про світ, розвитком його культурного тезаурусу.

У наш час у науковій термінології – у лінгвістиці, інформатиці, теорії штучного інтелекту й інших галузях знань – тезаурус означає деяке накопичення, котре оформлене особливим способом. В інформатиці та теорії штучного інтелекту увага звертається на систематизацію даних, які складають тезаурус, і на їх орієнтуючий характер. Саме така характеристика тезаурусу є основою змісту цього поняття в загальногуманітарному тезаурусному підході: тезаурус – це структуроване уявлення та загальний напрям тієї частки світової культури, котру може опанувати суб'єкт [8, 1–2].

Тезаурус має риси, характерні особливості, з яких, передусім, треба виділити такі:

- неповнота будь-якого тезаурусу порівняно з реальним розвитком культури, його фрагментарність, відносна непослідовність; єдність тезаурусу, незважаючи на фрагментарність елементів, що складають його, забезпечується суб'єктивно (внутрішня логіка), через єдність особистості;
- ієрархічність, сприймання світової культури крізь призму цінностного підходу; виділені пріоритети складають певну підсистему – сутність тезаурусу;
- творча перебудова, переосмислення, яке вводить герменевтичний аспект у характеристику тезаурусу;
- орієнтуючий характер тезаурусу;
- наявність споріднених явищ в інших тезаурусах, що ставить питання про ґенезу тезаурусів;
- різноманітність і мінливість тезаурусів, безліч рівнів опанування культури, за наявності основи – відсутність чіткої межі;
- активність тезаурусу, що впливає на поведінку, інші прояви суб'єкту; виховальний (соціальний) характер [9, 11].

До важливих засобів формування мовної свідомості студентів дослідники відносять народну творчість, мистецтво, безеквівалентну лексику тощо. Це зумовлює залучення до навчально-виховного процесу відповідного дидактичного матеріалу. На лекціях і практичних заняттях формується той особливий емоційний стан, який багато в чому визначає саму людину як особистість, спрямовує її інтелектуальний і професійний розвиток. Критерієм сформованості мовної особистості вважається здатність репрезентувати себе через мовлення. У процесі аналізу наукової літератури, спостережень над мовленням студентів-філологів можна констатувати, що ефективність мовленнєвого спілкування багато в чому залежить від вікових, індивідуальних особливостей людини, від її комунікативної компетентності.

Висновки. На підставі вищесказаного можна зробити наступні висновки.

1. Мовна особистість – це система, яка виникає в суспільстві та розвивається, заснована на здатності виражати й закріплювати соціальні відносини і взаємодії. Мовна особистість розглядається в трьох аспектах: психолінгвістичному, що уміщує соціально-мовні форми і норми колективу, як фокус схрещення різних соціально-мовних категорій; лінгводидактичному – як багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовностей до здійснення мовленнєвих вчинків різного ступеня складності, вчинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності, а з іншого боку – по рівням мови; творчому – розкриття мовної особистості шляхом дослідження мови художньої літератури в усій її різноманітності.

2. Основною складовою мовної особистості є комунікативна компетентність – ступінь володіння вміннями й навичками, необхідними для ефективного спілкування. У процесі опанування комунікативної сфери людина запозичає з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм.

3. Оволодіти знаннями про світ – означає вийти на когнітивний (тезаурусний) рівень мовної особистості. Під час підготовки активного учасника міжкультурної комунікації важливо навчити носія моделі світу однієї соціально-культурної спільноти розуміти носія іншої мовної моделі світу. Зрозуміти будь-яку фразу або текст означає, пропустивши її крізь свій тезаурус, співвіднести зі своїми знаннями та знайти відповідне її змісту місце в картині світу.

4. Формування мовної особистості означає не тільки набуття людиною певних знань, умінь і навичок, але й самовиховання свідомого ставлення до мови, що виражається в прагненні та вмінні мовців спілкуватися рідною та

іншими мовами, відповідальному ставленні до власного мовлення, постійній, наполегливій роботі над його вдосконаленням.

Таким чином, сьогодні та в перспективі більшість спеціалістів у сфері викладання іноземних мов вважають одним із головних завдань під час навчання сформувати мовну полілінгвальну особистість, здатну успішно здійснити соціальну взаємодію з носіями іншої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богин Г. И. Уровни и компоненты речевой способности человека / Г. И. Богин. – Калинин, 1975. – 83 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – Том 2. – М. : Академия наук СССР, 1963. – 391 с.
3. Большой энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 1434 с.
4. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка / Ф. И. Буслаев. – М., 1897. – 214 с.
5. Виноградов В. В. О художественной прозе / В. В. Виноградов. – М., 1930. – 176 с.
6. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции / Н. В. Елухина // ИЯШ. – 2002. – № 3. – С. 9–13.
7. Кучеренко О. И. Формирование дискурсивной компетенции в сфере устного общения / О. И. Кучеренко. – М., 2000. – 298 с.
8. Луков Вал. А., Луков Вл. А. Тезаурусный подход: исходные положения / Вал. А. Луков, Вл. А. Луков // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 9. – С. 1–2.
9. Луковы Вал. и Вл. Концепция курса «Мировая культура»: тезауралогический подход / Вал. и Вл. Луковы // Педагогическое образование. – 1992. – № 5. – С. 8–14.
10. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
12. Славова Л. Л. Типологія комунікативних невдач : автореф. дис. ... канд. філ. наук. – Київ, 2003. – 19 с.
13. Сомашева С. К. Развитие полилингвальной личности через языковые дисциплины / С. К. Сомашева, Т. Г. Холявина, Ж. К. Азырбаева // Сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Усть-Каменогорск, 2006. – С. 129.

РЕЗЮМЕ

Л. И. Клочко, О. В. Игнатенко. Формирование языковой полилингвальной личности студента-филолога.

Одним из самых важных заданий высшей школы является подготовка выпускников к эффективному речевому общению: готовность к пониманию речи других, способность к собственному речевому творчеству, что соответствует компетентности языковой личности. Языковая личность – это та идея, которая охватывает все аспекты обучения языку, и одновременно разрушает границы между дисциплинами, которые изучают человека, поскольку нельзя изучать человека вне его языка. Формирование языковой личности студента-филолога является важным заданием, которое решается в процессе овладения лингвистическим образованием. В статье рассматривается сущность основного понятия «языковая личность», компоненты этой личности и способы ее формирования.

Ключевые слова: языковая личность, тезаурус, языковое сознание, самосознание, коммуникативная компетентность, языковая компетенция, речевая компетенция.

SUMMARY

L. Klochko, O. Ignatenko. The formation of a multilingual personality of a student of philology.

One of the most important tasks of the higher school is to train graduates for effective speech communication: to make them ready for understanding other people, to make them be able for their own speech creativity that serves the competence of a lingual personality. A lingual personality is the idea that covers all the aspects of language learning, and at the same time ruins the borders between the disciplines that study a person, as it is impossible to study a person beyond his language. The formation of a lingual personality of a philology student is the main task that is solved in the process of getting linguistic education. The essence of the main concept «lingual personality», the constituent parts and methods of the formation of this personality are observed in this article. A lingual personality is the system that appears and develops in the society, is based on the ability to express and strengthen social relations and interaction. A lingual personality can be observed in three aspects: psycholinguistic, that contains socio-lingual forms and norms of a group of people; linguodidactic, as a multicomponental set of language abilities and skills to perform speech actions of a different level of difficulty, actions that, on the one hand, are classified according to the type of speech activity, and, on the other hand, according to the levels of the language; creative, that reveals a language personality with the help of the literature in all its diversity. The main constituent part of a lingual personality is communicative competence – a level of skills necessary for effective communication. The formation of a lingual personality doesn't mean only acquisition of skills by a person, but also self-breeding of conscious attitude to the language, that is expressed in striving for communication in the native and other languages, in responsible attitude to his own speech and in constant and hard work at speech improvement. Creative work and art are referred to as the main factors in the formation of language-conscious students. At the lectures and practical classes a special emotional atmosphere, which determines a person as a personality, guides his intellectual and professional development. In the process of the analysis of the scientific literature, the observation of students' speech one can ascertain that the effectiveness of the speech communication depends much on age, individual features of a person and on his communicative competence.

Key words: language personality, thesaurus, language consciousness, self-consciousness, communicative competence, language competence, speech competence.

УДК 35.005.5916:37.89:93(477)

Л. В. Корж-Усенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА: ДОСВІД, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розкриваються історичні аспекти та потенціал козацької педагогіки як засіб актуалізації прогресивних освітніх традицій і стимулу для пошуків подальших пошуків у галузі педагогічної теорії та практики; висвітлюється досвід діяльності класу козачат у Сумському ЗНЗ № 25; пропонується